

LEZING "THOMAS A KEMPIS ACTUELER DAN OOIT"

Beste mensen,

Dit jaar is het 550 jaar geleden dat Thomas a Kempis overleed. Ik vind het fijn en belangrijk dat er dit jaar extra aandacht is voor het gedachtengoed van deze bijzondere inspirator. Influencer zou je tegenwoordig zeggen. Ik voel me dan ook zeer vereerd om vanavond enige woorden tegen u te mogen zeggen. Met name te reflecteren op de vraag hoe het gedachtengoed van Thomas a Kempis vandaag nog steeds relevant kan zijn.

Als Commissaris van de Koning pendel ik regelmatig heen en weer tussen Deventer en Zwolle. Omdat ik in Diepenveen woon en mijn werkkamer zich op de zesde etage van het provinciehuis in Zwolle bevindt. Ik voel mij dan een gezegend mens. Rijdend door de IJsselvallei besef ik mij regelmatig dat hier de basis ligt van een beweging die niet alleen onze provincie (Overijssel) gevormd heeft, maar ook ons land. En zelfs internationaal van grote betekenis is geweest. Zo schreef de voormalig Amerikaanse president Bill Clinton in zijn autobiografie hoe de woorden van een Zwolse monnik hem steun bood in moeilijke tijden. Regelmatig pakte hij het boek 'de navolging van Christus' erbij.

En hij is zeker niet de enige geweest. Koning Willem I, Mahatma Gandhi, Vincent van Gogh, Erasmus, Luther, Oscar Wild. Van allen is bekend dat zij zich lieten inspireren door het gedachtengoed van de Moderne Devotie. De beweging die geboren werd in Deventer, maar wereldfaam kreeg vanuit Zwolle. In dat opzicht bespeur ik nog wel eens rivaliteit van welke stad de Moderne Devotie nu is: Deventer of Zwolle? Een ware IJsselderby!

Ik ben blij dat ik als Commissaris van de Koning hier boven kan gaan staan. De Moderne Devotie is geboren en tot wasdom gekomen in onze IJsselstreek en kon zich juist ontwikkelen doordat krachten gebundeld werden. Het draaide juist níet om eigenbelang, maar om de kracht van samen. Om noaberschap. Dit idee van 'oog hebben voor elkaar' was juist wat de boel in die tijd op de kop zette. En wat mij betreft is het verhaal van de Moderne Devotie - van Geert Groote, van Thomas a Kempis - ook vandaag de dag daarom nog steeds zeer relevant.

We herdenken dit jaar dus de 550ste sterfdag van Thomas a Kempis. Hij had zich denk ik buitengewoon ongemakkelijk gevoeld met alle aandacht die er op dit moment voor hem is. Tegelijk is alle aandacht zeer terecht.

Want het is niet niks wanneer jouw boek 'de navolging van Christus', na de bijbel het meest gedrukte en verkochte boek ter wereld is. Daarmee is Thomas a Kempis ongetwijfeld de meest invloedrijke inwoner in de geschiedenis van onze provincie. De meest 'bekende' zou je dan ook verwachten. Immers: wereldberoemd!

Het gekke is dat toch maar een beperkt aantal mensen, als je dat op straat zou vragen, weet wie Thomas a Kempis is en waar hij voor stond. Mogelijk heeft dit te maken met de bescheidenheid die typerend is voor de leer van de Moderne Devoten. Jezelf niet in het middelpunt van de belangstelling zetten, maar juist je inzetten om die ander in de schijnwerpers te zetten. En je zo met de ander verbinden. Iets wat mij persoonlijk enorm aanspreekt.

Net als waarden als gastvrijheid, eenvoud, gezamenlijkheid. Het leven in verbinding, in gemeenschap met de ander. Waarden die in de veertiende eeuw hoorden bij een nieuw verhaal dat zich vanuit de Hanzesteden Deventer en Zwolle als een olievlek verspreidde over een groot deel van Europa.

Maar hoe begin je een nieuw verhaal? Daarvoor heb je iemand nodig die constateert dat het bestaande verhaal niet meer voldoet. Er een nieuw verhaal nodig is!

Zo verging het Geert Groote in de veertiende eeuw. Hij keek om zich heen en zag veel armoede, honger, ziektes en tegelijk zag hij hoe nauwelijks iemand zich hierom bekommerde. Ook de kerk niet. Priesters en kerkleiders verwaarloosden hun taken, zo vond Geert Groote. Dat stak hem. De kerk was in zijn ogen een log apparaat geworden, waarbij eigen status, macht en het verdienen van geld belangrijker was dan de noden van de 'gewone man'.

Op een bepaald moment neemt Geert Groote een radicaal besluit. Hij komt in actie en stapte uit zijn eigen schaduw. Groote zegt vaarwel tegen een luxe bestaan in weelde en rijkdom en omarmt het leven in gemeenschap. Hij poetst daarbij in feite een ander eeuwenoud verhaal op: het verhaal van Christus. Die zich in zijn tijd ook tegen een naar binnen gericht religieus systeem keert en de het leven in verbondenheid, in liefde tot de naaste weer centraal stelt.

Geert Groote steekt dat verhaal in een nieuw, eigentijds jasje. Maar een verhaal is geen verhaal als het niet verteld wordt. Groote gaat zijn nieuwe verhaal daarom uitdragen. En dat doet hij in gewone, begrijpelijke taal, waarbij vooral boeren en andere leden van de laagste maatschappelijke klasse zijn publiek zijn. De preken slaan aan: kerken raken afgeladen vol!

En moet u nagaan. Een preek van Geert Groote kon gerust enkele uren duren! Maar zijn kracht: hij preekt in de landstaal, stelt misstanden aan de kaak en streeft naar eenvoud. Mensen herkennen zich in zijn verhaal en verbinden zich er aan.

En zo begint de verspreiding van deze nieuwe beweging, die uiteindelijk mede zal uitmonden in de Reformatie. De religieuze beweging die de cultuur en mentaliteit van ons land, vooral boven de rivieren, zo sterk gevormd heeft.

Een goed verhaal moet ook worden opgeschreven! Volgelingen van Geert Groote wisten dat en waren daar dan ook zeer bedreven in. De Moderne Devoten zetten allerlei middelen in om het geloof naar de mensen toe te brengen. Via onderwijs, preken, liederen. Juist vooral in de volkstaal.

Geloof en geloofsbeleving is niet langer iets voor de elite, het wordt beschikbaar voor iedereen. Het is niet langer exclusief, het wordt inclusief! Wetenschappers schatten dat de Moderne Devotie 600 duizend boeken heeft voortgebracht! Al voor de uitvinding van de boekdrukkunst, krijgt de boekcultuur in Nederland op deze manier een ongekennde sprong. Een ware revolutie!

Een van de volgelingen die een extra stap zet om het verhaal van de Moderne Devotie op schrift vast te leggen is Thomas a Kempis. Dat doet hij ongeveer dertig jaar na het overlijden van Geert Groote. Hij schrijft dan het beroemde werk 'de navolging van Christus'.

Dit vindt plaats in een tijd waarbij de IJsselvallei het economisch centrum van de noordelijke Lage Landen is. Later in de tijd verschuift dat richting Holland, maar tijdens de opkomst van de Moderne Devotie zijn steden als Deventer en Zwolle veel belangrijker. Steden die zijn aangesloten bij de Hanze: een groot handelsnetwerk in België, Duitsland, Polen, Noorwegen, Zweden, de Baltische staten, Engeland, het westen van Finland, Rusland en dus ook delen van Nederland.

En wanneer een nieuw verhaal het goed doet - trending is - dan is het ook niet vreemd dat de opvattingen van de Moderne Devotie op een zeker moment de handel gaan beïnvloeden. Via Zwolle en Deventer bereiken de opvattingen zo ook andere Hanzesteden. Leden stichten ruim honderd kloosters, vooral in Noord- en Oost-Nederland, Noord-Duitsland en rondom Keulen. Volgens kenners zijn er alleen in Nederland al zeker 170 vindplaatsen van sporen van de Moderne Devotie.

Het verhaal van de Moderne Devotie moet dus ook echt wel een goed verhaal zijn geweest! Anders is het volstrekt onmogelijk om in een tijd zonder radio, tv, sociale media en beperkte vervoersmiddelen zich dusdanig te verspreiden. Het verhaal van eenvoud en verbinding.

Het verhaal dat zich keert tegen geld, macht, manipulatie en invloed, krijgt stevig voet aan de grond. Zelfs bij vermogenden en families van adel.

De symbiose van Hanze en Moderne Devotie brengt de IJsselvallei in een bloeiperiode waarbij balans ontstaat tussen welvaart en welzijn. Het heeft grote invloed op de manier waarop de samenleving bestuurd wordt, er handel wordt gedreven, het onderwijs wordt ingericht, kunst en cultuur zich ontwikkelt en mensen met elkaar omgaan. Het groeit uit tot een belangrijke pijler onder het verhaal van Nederland, dat tot de jaren zestig zo kenmerkend is geweest: een land waar we respectvol met elkaar omgaan, waar er tolerantie is en we echt naar elkaar luisteren.

Interessant in dit verband is de opkomst van een tegenbeweging. Ik noemde al de jaren zestig, waar we een breuk zien ontstaan met het aloude Hollandse verhaal.

Onlangs heb ik samen met mijn collega Commissarissen van de Koning een ochtend geluisterd naar en gesproken met Joost Röselaers. Hij is predikant van de remonstrantse gemeente Amsterdam, een liberale en open protestantse geloofsgemeenschap. Maar hij is ook actief betrokken bij D66. Tot recent als hoofdredacteur van Idee, het tijdschrift van de Hans van Mierlostichting. Ik neem u mee in enkele delen van zijn lezing die hij toen voor ons heeft gehouden.

Hij schetste hoe een beweging, onder leiding van Hans van Mierlo, zich stevig afzette tegen met name de christelijke tradities en cultuur. Om zo afscheid te nemen van alles wat ons klein hield en onze vrijheid beperkte. Maar Röselaers stelt ook dat deze beweging Nederland ook verweesd heeft achtergelaten.

Er is veel afgebroken waardoor we in ons land een ongekende vrijheid hebben gekregen. Tegelijk is er geen nieuw verhaal voor in de plaats gekomen. We zijn onze identiteit grotendeels kwijtgeraakt, maar hebben nog geen nieuwe identiteit gevonden.

In de analyse van Röselaers is zodoende een vacuüm ontstaan, dat een uitstekende voedingsbodem blijkt te zijn voor populistten. Omdat mensen bang zijn het eigen bestaansrecht kwijt te raken en zich dan graag ergens aan vastklampen. Omdat ze heel graag onderdeel willen zijn van een groter verhaal, ook al is het mogelijk zelfs een complottheorie.

Gevolg is echter dat we als samenleving langzaam uit elkaar groeien. Tegenover elkaar komen te staan. In plaats van naast elkaar. We polariseren. We versplinteren en individualiseren. Waarbij elke mening op social media gedeeld moet worden. Hoe scherper hoe beter lijkt wel.

We gebruiken onze verworven vrijheid maximaal om ons eigen verhaal de wereld in te zenden, maar het lukt ons niet al te best meer om naar elkaar te luisteren. En samen op zoek te gaan naar een nieuw gedeeld verhaal.

Ik stel zo wat vragen. Wat bindt ons wel? Wat is onze identiteit? Wat zijn onze waarden? En wat zijn onze gezamenlijke idealen?

Misschien wordt het tijd om oude verhalen weer eens op te poetsen. In een nieuw jasje te steken. Zoals de Moderne Devoten deden in hun tijd.

Mensen en verhalen zijn door de geschiedenis heen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wie houdt er niet van een goed verhaal in de kroeg? Of een sterk plot in een film of een boek? Wie is er niet opgegroeid met verhalen. Misschien wel Bijbelverhalen, of juist verhalen die het leven vanuit een hele andere filosofie benaderen. We zijn gek op verhalen!

De Moderne Devoten speelden daarop in. Ze wisten het status quo in hun tijd te doorbreken met een nieuw verhaal. En dat verhaal ontstond eigenlijk vanzelf door op zoek te gaan naar verbinding. Door zich dienstbaar op te stellen. In Oost-Nederland noemen we dat 'noaberschap'. Het zijn van goede burens. Iets wat gelukkig nog niet verdwenen is. Sterker: ik zie juist een buitengewoon grote relevantie in hier en nu!

Ik noemde mijzelf aan het begin van deze inleiding een gezegend mens. Dat ik woon en werk op de geboortegrond van de Moderne Devotie, langs de oevers van de IJssel. Een beweging die meer was dan een geloofsbeweging. Immers zeker ook van waarde is geweest voor niet-gelovigen.

Tegelijk voel ik als Commissaris van de Koning ook een toenemende verantwoordelijkheid om een bijdrage te leveren aan het definiëren van een nieuw verhaal. Misschien wel vanwege de positie van mijn ambt in de huidige samenleving.

Waar weinig beroepen nog echt boven de partijen staan. Beroepen waar je ontsag voor hebt, zoals de priester, leraar, arts of burgemeester. Ze hebben allemaal wat aan gezag moeten inboeten. Maar de Commissaris van de Koning heeft daarentegen nog steeds iets 'gezalfts', zoals de eerder genoemde theoloog Joost Röselaers dat zo mooi noemt. Dat is erg eervol op zichzelf, maar geeft dus ook een verantwoordelijkheid.

Of misschien moet ik zeggen dat ik in de gezegende positie ben om mensen bij elkaar te brengen in tijden van polarisatie.

Er ligt mogelijk een kans voor mij en mijn collega's in andere provincies, om met de samenleving op zoek te gaan naar dat nieuwe verhaal van Nederland. Ik daag u in elk geval uit om hiervoor met mij mee op zoek te gaan!

Wat dat betreft ben ik erg blij met de activiteiten rond het 550ste sterfjaar van Thomas a Kempis. Niet alleen omdat meer mensen deze bijzondere geschiedenis van Overijssel behoren te kennen, maar vooral ook omdat het verhaal van de Moderne Devotie zo betekenisvol kan zijn voor de vraagstukken van vandaag. Je kunt alleen vandaag goed functioneren, als je de verhalen van ons gezamenlijke verleden goed kent en weet te verbinden met het heden. Dat is mijn stellige overtuiging.

Hoe mooi is het dat – in de geest van de Moderne Devotie – alles in het werk wordt gesteld om het verhaal van toen in een eigentijdse jas te verpakken. Gezocht wordt naar een vorm die bijvoorbeeld ook aanslaat bij jongeren. De film die we zo dadelijk hier gaan bekijken is daar een prachtig voorbeeld van.

Ik rond graag af met de woorden van Thomas a Kempis zelf. Uit 'de navolging van Christus'.

Omdat dat recht doet aan wie hij was en ons ook allemaal weer even met beide benen op de grond zet.

Ik citeer:

'Over jezelf geen vaste mening houden, van anderen een goede en diepe indruk hebben: dat is grote wijsheid en volmaaktheid'.

Ik dank u wel voor uw aandacht.

Andries Heidema

Deventer, 28 oktober 2021